

سایمت

آلتایله طوغروی

(باشی ۱ نهمی ییلك ۱۲ نهمی سایمسنده)

آلتون اوردو ، اوز بك خان زمانلردن اعتباراً اوز بك اوردوسی نامیله یاد اولمغه باشلامشیدی . بو اوردونك خانلردن ابوالخیر نفوذینی غائب ایدنجه جوجی اولوسندن کرای و جانبك خانلر آریلق ایچون فرصت بولدیله . بونك اوزرینه چغتای اولوسی خانلردن (ایسان بوغا) نك ابوالخیره اولان عدا و تسدن بالاستفاده جوجیلدیله ، چغتایلیر ایله بالاتفاق قازاق اتحادینی حدکاله ایصال ایتمهکة موفق اولدیله .

ابوالخیر خانك وفاتندن سوکرا اون بشنجی عصرک ربع اخیرینه طوغروی اوردو مرکزینك نفوذ سابقده کی انحطاط ، بوتون چییلاقلیله کنديسنی کوسترمکة باشلامشیدی . یولسزقلردن ، قانلی قاریشقلاردن متأذی اولان اهالینك بویوك بر قسمی تورک - قازاق اتحادینه داخل اولمشیدی بوسره لرده متحد قازاقلرک بویوك خانی جانبك اوغلی قاسم خان اداره خصوصنده بویوك موفقیتلر ابراز ایدمک داتره نفوذی توسیع ایدیوردی . شرقده کی چغتایلیرده بونفوذلی اداره آلتنه کیرمک مجبوریتده قالدیلر . قاسم خانك تدبیر و صلحچورولکی سایمسنده قازاق اتحادی غایه کماله ایرمشدی . فقط هنوز بر سعادت ملیه تأسیس ایتمیدن قاسم خانك وفات ایتمه سیله قازاقلر آراسنده ینه تفرقه لر یوز کوستردی ؛ سلطان تعینی خصوصنده قازاقلر بر درلو اتفاق ایدم میورلردی .

قاسمک وفاتندن ایکی یوزسنه سوکرا قازاقلر ، دوچار اولدقلری اتفاقسزلنك نتیجه سی اوله رق بویوك اوردو (بویوك یوز) ، اورتا اوردو (اورتا یوز) ، کوچوك اوردو (کوچوك یوز) ناملریله اوچ بویوك قسمه آریلدیلر . بونك اوزرینه قالموق و تارغا ئودلر طرفندن کوردکلری تضییق اوزرینه ایشیم ، توراء ، صاری صونهرلری بویینه کوچك مجبوریتده بولدیله ..

۱۷۲۳ دە چونکەر خانى بويوك واورته اوردولرى تحت اداره سنده
 طوبيله رق آنلرى كاسپى و آرال دكزلرى طرفه ، شمالده ايشيم و طوبول نهرلرى
 بويىنه سوق ايتدى . ۱۷۳۰ دە كوچوك اوردو خانى ابوالخير ، چونكەر خانىك
 هجومىدن خوف ايده رك تحت حمايه سنه كيرمك اوزره روس حكومتنه مراجعت
 ايتدى... بويوك واورته اوردا خانلرى حالامو جوديتلرني محافظه ايده بيلورلردى .
 هله قازاق خانلرىدن آلباي ديپلوماتلى سايه سنده كندى حاكيتنى بحق الله
 بولندير يوردى . فقط اون سكرنجى عصر ك نهايتلرينه طوغرى اورته اوردونك
 بعض خانلرى حاكيتلرينى روسلره قايدىردىلر . بويوك اوردو منسوبينندن بر
 قسمى ده اون طوقوزنجى عصر ابتدا لرنده دشمنه بويون ا كدىلر . بو عصر ك
 ايچنده قازاقلر ك دورته اوچى روسلر ك تحت استىلالرينه كچدى .
 نايمن و كره يلر ، روس حكى آلتنه كيرمه مك ايچون قاره ايرتيش وادىلرينه
 و چين حدودى داخله هجرت ايتدىلر ..

حر و سربست ياشامغه آليشمش اولان تورك قازاقلر روس حاكيتى آلتنده
 كون كچيرمه نك قولاي اولاميه جفتى بك چابوق آكلامش لردى . روس
 بويونديريغىدن قورتيلوب استقلال مليلرينى اعاده ايتك ايچون قياملر ، حر كتلر
 ترتيبه قالدشديلر . اون طوقوزنجى عصر ك برنجى نصفك نهايتلرنده استقلال
 و حرىتلرينى استرداد ايچون سلاحه صارىلدىلر . آلباي خانك خفيدى
 كنه صارى نام باطير بر قاج بيك مسلح سوارى تورك و قازاق ايله ميدانه آيله رق
 بالعموم قازاقلر ك خانى اولديغنى اعلان ايتدى . كوچه اهالىك اكثريسى ،
 ابتدالى بوكا قارشى لاقيد قالدى ايسه لرده ذى نفوذ اشراقدن نور ارباى نام
 ذاك تشويق اوزرينه بوكا التحاق ايتدىلر . كنه صارى يدى سنه قدر خاتلق
 ايتدى . نهايت روسلر ك خيسيس پاره ليله مجهز بر دست خيانت طرفقندن شهيد
 ايدىلدى . تورك قازاقلر تكرار داغيله رق روس اسارتنه كيردىلر .

ايسته كوريلور كه ايرتيش حواليسى طاش ، طونج دورلرندن تا اون
 طوقوزنجى عصر ك نهايتلرينه قدر تاريخى مصادمه لرك بر ميدانى اولمشدر .
 اوللرى تارغاوت ، قالموق ، مانغول ، تورك ، چونغار ، چين ، هون دنيلن قوملر

بورالردە تىخىدۇ ئايدىن وقۇغاتىك غاملىرى ايدى؛ اون آلتىنجى عصرىك اورتىلەرنىدىن
اعتباراً بورالردە اسلاو قومى نفۇز ايتىمىكە باشلادى . اھالى مەدەنىيەتچە كەندىلەرنى
فائىق اولان مەسئۇلىلەركە خاكىملىرىنى طائىغە مەجبۇر اولدى . ايشە بۈگۈن بۈتۈن
بوساخە ، اسلاو عىرقىك نفۇز ۋاسىيەتلىكە ، تۈرك عىرقىك مەھكۇمىيەت ۋەرجەتە
شەھىد اولمىقىدە .

ايرىتىش ۋادىسىيە آلتىن طرفلەرنىك روس نفۇزى آلتە كىرمىسى ،
سىبىر يانك سائىر نەقشەلەرنى نەزەر دىھى چابۇق وقوعە كەلمىشە . ايرىتىشك تاتلى
بالىلەرى ، آلتىنك صاف آلتونلەرى خەرىس روسلەرى جەزب ايتىمىك خەسۋەندە
قوتلى بىر غامل ايدى . ذاتاً روس مەھكۇمىيەت بۇ طرفلەرى عىسكىر سوقىدە شو غاملىك
تەخت تەئىرەندە وقوع بولمىشىدى . يارماق ۋە كۈجۈم خان وقەلەرنىدىن سوڭرا آرتىق
بورالەرى روسلەركە ايتە كەچمىش دىمىك ايدى ۋە مەك ذلك كۈجۈم خانك اوغلەرى
ۋەتەنچىدە روسلەركە ياكىلىش يول ايلە ايلە مەھكۇمەت اولدىلەرنى خەتەرلەردىن خالى
قالمىيورلەردى . دىھى سوڭرا لى قالمۇقلەر ظەھەر اولدى . بۇلەر ايرىتىش ۋاوم
طرفلەرنىدەكى نوغاي ۋە تاتارلەرى تەضييق ايتەكەن سوڭرا روسلەر تەصادىق ايتىدىلەر ؛
قوتلەرى پەك بۈيۈك ايدى . روسلەر مەھكۇمەت ايتەكەنلەرى يەللىرى مەھفەزە ايدە بىلەمەك
ايتەمەن استەھكاملەر قەلەلەر انشا ايتەكە مەجبۇرىيەتتە بولدىلەر . فەقەت ھەر خەلدە
بۇ قوت روسلەرى دۈشۈندۈر مەشىدى . آتەنچى تارغا ئاۋد ۋە قالمۇقلەركە آرا لەندە ظەھەر
ايدىن خەتەر ۋە قارىشىق قەلەلەر سايە سەندە استەھكاملەرنىدە بارىنە بىلەدىلەر .

۱۷۱۳ دە سىبىر يانلى غومۇمىيە كەنازغا ئايرىن بىر نەچچە پەتۈيە ايرىتىش بويىندە
بىر ۋەزىرە استەھكاملەر انشاسىنى تەكلىف ايتىدى . ۱۷۱۵ دە بۇ خەلەلەرى اۋچ بىك
قەدر روس عىسكىرى دىھى كۈندۈرىلدى . بۇلەر يامۇشوف كۈلى طرفلەرنىدە بىرلەشمەك
ايتەدىلەر سەدە (چۈنغار) لەركە ھەجۈمە مەروۇس قالدىلەر . بىر چوق ضايەات ايلە
اۋم نەھرى طرفلەرنىدە چەكىلەركە بورادە اۋمىتى استەھكاملەرنى انشا ايلەدىلەر . بىر مەدەت
سوڭرا چۈنغارلەر روسلەر يامۇشوف كۈلى ايلە سىمى پالات استەھكاملەرنىك انشاسە
مەسەد طاوراندىلەر .

۱۷۲۰ دە لىخاروف نامەندە بىر قوماندان دۈرت يۈز لىلى عىسكىر ۋە طوپلەر ايلە

ايرتیش اوزرندن زایسان کولینه ، اورادنده قاره ايرتیشه قدر کيتدی . عودتنده اوسقامينا غورسقى استحکاملرينى وجوده کتيردى . ايشته او زماندن اعتباراً اواسكى ايرتیش روسلرک تحت تسخيرينه کيرمش اولدى .

۱۸۰۸ده اورالرده بفرقه عسکريه تشکيل اولندی . ۱۸۴۷دن ۱۸۵۶يه قدر بورالره برچوق کوچوک روس قازاقلرى ايله برسورى مهاجر سوق ايدیلدى وبوسورتله ايرتیش بوينده کى روس خريستيان کويلرى اون دورت بيکه ابلاغ اولندی . کهنه صارى خان وقعه سندن صوکر ا بوواديلرده کشت وکذار ايتمکده اولان تورک - قازاقلر تماميله روس حاکميتى آلتنه کيرمک مجبوريتنده قالديلر . بوندن صوکر ا روسلرک کوزى « یدى صو » طرفلرينه توجه ايتمش ایدی .

۱۸۵۰ده روس حدودى ، ناريم وادي سندن ايرتیش بويجه زایسان اوواسنى طارباغاتاي کچهرک تيان شان طاغلرينه قدر توسع ايتدی . مونغولستان طرفلرى حالا روسلرى قورقمقده اولديغندن بوتون ايرتیش سواحلتک روس و کوچوک روس مهاجرلرى ايله اسکانينه قرار ويریلدى .

۱۸۶۶ده بويرلره برچوق روس مهاجرلرى کله رک قازاچى عسکرلرک حمایه سى آلتنده تورک قازاقلرندن اراضى استيجارى ايله کويلر تشکيل ايتمک باشلاديلر . بوسورتله تورک - قازاق صحرالرنده تهک توك روس کويلرى پيدا اولدى . عصر سابقک تيمشچى سنه لرنده سيبيريا والى عموميسى اولان قازلاقوف طرفدن روس حکومتنه ويريلن راپورده ايرتیش حواليسنده کى اهاالينک وضعيتلرى شويله تصوير ايديلش ایدی : « صحرا ولايتلرنده کى اهاالينک احوالى جالب نظر دقتدر . تورک - قازاقلر خيلى سنه لر دن برى تحت تابعيت مزده بولمغله برابر تشکيلات ملکيه مزه پک آز ايصينمشلر . وايصنمقده ايسته مه مشلردر . اصول زراعتلرى ده جينيلردن اوکره ندکارى کي قالشدردر . ذاتاً زراعته اهميت ويردکارى ده بوقدر . برده قازاقلرک بوتون اوکنيش صهرالرى بنسهيهرک کوچيه - لکلى دوام ايتدکجه صادق تبعه لکلى ده يالکز اسمدن عبارت قاله جقدردر . آنلر ايله مناسباتده بولنان قازاچى عسکرلر مزده اقليتده بولندقلرندن هيچ برفائده تأمين ايدمه يور ، بالعکس کنديلرى تدريجاً قازاقلاشيور ؛ آرالرنده قازاق لسانى ، قازاق عرف وعاداتى کيتدکجه تعمم ايدبور ... »

بوندن صوکر ا والى ايرتیش حواليسنک روس مهاجرلرى ايله اسکانى خصوصنى عرض ايدهرک :

« تورک - قازاقلار ممکن مرتبه تضییق اجرا ایتمکدن آزارلنده مدنی روس عرقنک
 نکستیری سایه سنده آنلرک سرکشلکلرینی تعدیل قابل اوله بیله چکی مأمولدر ... » دیور.
 بوراپور نظر دقته آلدی . بر هیئت تشکیل ایدیلدی . بوهیئتک
 تئسیبیله مهاجرلر اراضی انتخابنده سربست اوله جق ، بر مدت ایچون ویرکودن
 معاف طوتیله جق ، حکومت طرفندن کندیلرینه معاونت تقدیده بولیله جق ،
 ایدی . آق موللا طرفلرینه بر چوق مهاجر کلکه باشلادی . فقط انتخاب
 ایتدکلری اراضینک زراعته پک آز صالح اولسی اوزرینه برده صرهمسیله
 اوچ دورت سنه دوام ایدن قوراقلق یوزندن مهاجر روسلر دوچار سفالت
 اولدیلر . اودرجه ده که بر قسمی مملکتلرینه اعاده ایدیلدی . حکومتک تشبیله اولان
 منتظم مهاجرت توقفه اوغرادی ایسه ده کینی مهاجرت دوام ایدوب کید یوردی .
 هله سیریا شمندوفر خطنک تمدیدندن سوکرا مهاجرت ده ازیاده چوغالیدی . روس
 حکومتی ده بوکا قارشى لاقید قالمدی . سیمی طرفلرینی بوتون قوتیله
 استملا که قرار ویردی . سیمی ، آق موللا ولایتلری داخلنده کی تورک - قازاق
 اراضیسندن کشفیات اجراسیله قابل زراعت اولان ساحهلری آروب استملاک
 ایتک اوزره ایکی هیئت ترتیب اولدی . بویکی هیئت ۱۸۶۳ دن ۱۹۰۰ . قدر
 آق موللا ولایتی داخلنده بر چوق یرلر تفریق ایتدی . ۱۹۰۰ سنه قدر
 بورایه یوز الی بیکدن زیاده روس نفوسی اسکان ایدیلدی . بوکون آق موللا
 ولایتک همان هر طرفی هجرت ایچون قابانمش کیدر . سیمی طرفلرینه ایسه
 رسمی مهاجرت آنجق ۱۹۰۶ دن اعتباراً باشلانمشدر ، دنیله بیلیر . ایسته بو
 تاریخدن اعتباراً روس مهاجرلری سیمی طرفلرینه ، زایسان کولی وقارم ایرتیش
 حوالیسنه ، آلتای اته کلرینه و اووالرینه ، مارقه گول طرفلرینه ایلرولمکده
 بولنیورلر . شو حاله کوره بورالرینک ده عن قریب روسلرک بالفعل استیلالری
 آلتنده قاله جغه شبهه ایتماک لازم کلیر . فقط بورالرده صیقیشوب قالان ویاخود
 قاله جق اولان یرلیر ، قازاقلر نه یاپاجق ؟ سفالته می بویون ا که جکلر ؛ یاخود
 کنیش یرلر تحریسه ایلرولیه رک روسلر حسابنه تارقاتوت ، قالموق ومانقول
 عالیه می چاریشه جقلر ؟ ... بوکیدشه کوره تورک - قازاقلرک نتیجه سی مشکوک
 بر حیات ایله مظلم بر آتی نی قارشولامقده بولندقلری کوریلیر .